

БОГОСЛОВ'Я «З МАРГІНЕСУ» ЯК ФОРМА СЛУЖІННЯ МІСІЙНОЇ ЦЕРКВИ

Українська Греко-Католицька Церква знаходиться в унікальному становищі для розвитку богослов'я «з маргінесу», яке відповідало б висунутим новою євангелізацією вимогам. Беручи до уваги власний історичний досвід переслідування й теперішній статус меншини в Україні та в усьому світі, богослови Церкви можуть розпочати глибокий діалог зі світом з позиції Церкви, сила якої проявляється в її «слабкості». Богослов'я «з маргінесу» може провадити діалог з тими голосами сучасної філософії, які твердять про смерть віри, а все ж таки прагнуть віднайти значення і сенс життя. Таке сучасне богослов'я мало б наголошувати на солідарності з тими, хто перебуває на маргінесі: убогими, неповносправними, приниженими та пригнобленими.

Ключові слова: нова євангелізація, маргіналізація, солідарність, постмодернізм.

Учітєся, брати мої,
Думайте читайте,
І чужому научайтєсь,
Свого не цурайтєсь.

Т. Шевченко

Виростаючи на чужині, я від самого малку чув ці слова Великого Кобзаря. Відтак, усвідомивши себе представником української громади, я засвоїв їх як невід'ємну складову нашої «етнічної» ідентичності. Але мені не спадало на думку, що в цих словах присутня і глибока богословська наука. Вони були для мене і, гадаю, для більшості українців на поселеннях, радше складовою риторики саморепрезентації, ніж ключем до глибин сенсу нашого буття.

Виростаючи у середовищі повоєнної еміграції, я і мої друзі поступово усвідомлювали свою відмінність від тих, що домінували в нашому середовищі. Ми, рівно ж як і наші попередники, що належали до української громади, усвідомлювали свій, так би мовити, проміжний стан: з одного боку, ми були

не вповні канадцями (себто англійцями), з іншого – не до такої самої міри українцями, як наші батьки. Це почуття «інакшости» як подвійної маргіналізації відобразилося на кожному з нас по-різному, адже асиміляція – це непростий динамічний процес. Утім, саме завдяки досвіду маргіналізації витворюються цікаві погляди на значення культури, в тому числі й релігії, як ключових аспектів у формуванні основ спільної та особистої ідентичности. Хоч такий підхід не надто популярний, я все ж таки пропоную розглянути питання нової евангелізації як питання ідентичности нашої Церкви в умовах маргіналізації та інакшости. В основі моїх міркувань лежить теза: віруючі люди, а в першу чергу вірні УГКЦ – незалежно від того, чи вони перебувають в Україні, чи за її межами – завжди перебувають у меншості; віра зобов'язує до діалогу з середовищем, вимагає скористатись її плодами, а не ховати їх під покрівлею!

«Учітеся брати мої, думайте, читайте»

Богослов'я – це не катехизм і навіть не релігійна філософія. Богослов'я – це наука. Богослов зосереджує свою наукову діяльність довкола питань про Бога та Божу участь в історії людства. Міжнародна богословська комісія з цього приводу зазначає, що «досліджуючи незглибиме Таїнство Бога і незліченні способи, якими Божа благодать у різних обставинах діє задля спасіння людей, богослов'я по праву й неминуче приймає безліч форм» (БС 2)¹. Отже, богослов'я заохочує нас вчитися, слухати, сприймати Боже самооб'явлення. Щоб це здійснити, необхідно уважно прислухатися до Традиції Церкви: Святого Письма, науки Отців Церкви, вселенських соборів та Учительського уряду Церкви (БС 2). Повсякчас прислухатися – означає не пасивно споглядати, але активно, науково досліджувати та розважати над Божим Словом, а віра – це відповідь (рефлексія) на почуте Слово. Боже Слово й віра розкриваються в різних формах, включно із проявами в житті Божого люду – *sensus fidelium* (БС 33-36). Тому сьогодні ми розуміємо богослов'я як процес інтерпретації – прагнення віруючого науковця зрозуміти та науково (раціонально і систематично) донести до всіх живу віру Христової Церкви, динамічну і не завжди зрозумілу (БС 18-19). Богослов – це віруюча особистість, яка спрямовує наукову діяльність на інтерпретацію живої віри в контексті культури й історичного досвіду (пережиття) власного народу. Канадський богослов Бернард Лонерган зазначає, що «богослов'я є посередником між культурною матрицею та значенням і функцією, яку виконує релігія в цій матриці»².

¹ Міжнародна Богословська Комісія. *Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи і критерії* (Український переклад цього документа надрукований у цьому числі *Наукових записок УКУ*, с. 15-60. Далі посилання на цей документ (БС) подаємо в тексті).

² Bernard Lonergan. *Method in Theology*. New York 1973, с. xi.

Богослов – не учитель, а той, хто бере участь у науковій праці (вчиться), щоб допомагати Церкві навчати (БС 38).

«Чужого научайтесь»

Щоб належно виконати місію служіння, богослов, як посередник і помічник Учительського уряду Церкви, мусить бути цілковито відкритим до проблем світу та досягнень інших наук (БС 52-53). «Чужого научайтесь» – не означає безапеляційно критикувати або апріорі заперечувати духовні рухи й феномени, що мали місце за межами католицької віри. «В минулому неоднозначність людської історії не раз спонукувала Церкву надміру обережно ставитися до таких рухів, бачити в них лише загрози, які вони можуть нести для християнського вчення та віри, і недобачати їх справжнє значення» (БС 55). Сьогодні ми розуміємо, що бути посередником означає ввійти в дійсний і щирий діалог зі світом. Мета цього діалогу – віднайти спосіб, в який незмінні правди віри по-новому заговорили би про питання, труднощі й біль нашої доби та нашого середовища. Папа Франциск нагадає вірним: «Всі мають право почути Євангеліє. Християни мають обов'язок звіщати його всім без винятку. Однак не як ті, що накладають нове зобов'язання, а як ті, що розділяють радість, показують прекрасні обрії, запрошують на багатий бенкет» (EG 14)³.

Застановімся коротко над проблемами (турботами) цього світу, потребами, що хвилюють нашу добу. Їх є надто багато, тому зосередьмо увагу на, так би мовити, магістральних тенденціях нашої доби. Насамперед варто згадати разючу економічну несправедливість нашої епохи. Глобалізоване суспільство пишається економічною політикою, котра, попри використання риторики справедливості, пошани і добробуту, сприяє росту різниці між багатими і бідними; поширенню холоднокровного розрахунку, що підтримує багатонаціональні корпорації, веде до нищення автохтонних культур і використання бідних. Ця економічна політика позначається також і на ситуації в Україні: панівний клас олігархів, державна корупція та економічні обставини, що створили кілька поколінь заробітчан і заробітчанинських сиріт. Домінування ідеалу економічного розвитку понад усіма іншими потребами суспільства виявляє симптом серйознішої недуги, зокрема втрату духовного коріння, або, точніше, браку живого діалогу між Церквою і суспільством. Папа Франциск наголошує, що «іноді вірні, слухаючи мову, котра цілком відповідає віровченню насправді сприймають почуте як таке,

³ Апостольське повчання *Evangelii Gaudium* (тут і далі цит. за вид.: Папа Франциск. *Радість Євангелія (Evangelii Gaudium): Апостольське повчання єпископам, пресвітерам і діяконам, богопосвяченим особам і вірним мирянам про звіщення Євангелія в сучасному світі*. Львів 2014).

що не відповідає правдивому Євангелію Ісуса Христа, бо та мова чужа способу висловлюватися, який вони розуміють» (EG 41). Ми часто окреслюємо негаразди нашого віку словами «секуляризація», «постмодернізм» чи «споживацтво». Але згадані феномени є тільки ознакою розгубленості нашої доби, наслідки втрати об'єднуючого метанаративу в середині минулого століття. На жаль, ми не спромоглися належно відповісти на біль, котрий спричинили згадані процеси, не змогли в цій добі дати адекватне свідчення Євангелія Ісуса Христа.

Папа Франциск закликає визнати нашу обмеженість і провину за цей провал. Він пише, що відчуження від Церкви є часто наслідком «несприятливої атмосфери в декотрих парохіях або ж зананто бюрократичного ставлення до простих чи складних життєвих проблем наших народів. У багатьох місцях адміністративний аспект переважає над пасторальним, а також бачимо наголос на обрядовому аспекті звершення Святих Таїнств порівняно з іншими формами евангелізації» (EG 63). Тому Святіший Отець говорить про потребу відродження місійного духа – духа радості, нового життя, духа трансформації всього задля Євангелія (EG 26-70). Ця трансформація мусить охопити й наше богослов'я: необхідно шукати спільну мову з тими, котрі шукають справедливості у нашій світі, одночасно даючи свідчення нашої зустрічі з Троїчним Богом у нашому житті та в історії. Чужого мусимо навчитись, щоб могли свою правду свідчити і презентувати, щоби й іншим показати горизонт краси – Божу любов, чия присутність воплощена в особі Ісуса Христа.

Події Другої світової війни привели до радикальних змін в європейській культурі. Страхіття злочинів нацизму захитали довір'я до майбутнього, до засвоєння метанаративів європейської спадщини. Період деколонізації спонукав до подальшого викриття усталених норм, котрі підтверджували нібито незаперечну цивілізаційну перевагу Європи над іншими континентами й народами. Студентські рухи 1960-х років захитали прийняті (але не завжди практиковані) моральні норми. Як наслідок ми отримали домінування сучасної культури споживання, згаданий вище матеріялізм, що надає першість економічним факторам в усіх міркуваннях (особистих, суспільних, національних і міжнародних), та надмірний індивідуалізм. До речі, важливо зрозуміти, що секуляризація не є феноменом цієї доби, а радше органічним витвором західноєвропейського християнства – характеристикою процесу, що почався ще у XIX ст. та розвивався паралельно з поняттям нації та націоналізму.⁴ Можемо з певністю сказати, що європейська культура, приголомшена цим розвитком, сьогодні намагається знову віднайти себе, але

⁴ «У дев'ятнадцятому столітті, можна сказати, невір'я дозріло» (Charles Taylor. *A Secular Age*. Cambridge 2007, с. 374).

переважно вдається до цих пошуків без врахування християнської спадщини. Ось чому виникає потреба в новій евангелізації, що змушує нас застановитися над словами папи Франциска: «Маючи святе бажання і намір сповістити правду про Бога і про людину, ми в деяких випадках пропонуємо їм фальшивого бога чи ідеал людини, який насправді не є християнським» (EG 41). Прислухатися до голосів, що звучать у суспільстві, означає увійти в процес розпізнавання «знаків часу», зрозуміти, що ми мусимо вчитися від інших: «В наші дні існує три напрямки діалогу, в яких Церква повинна бути присутня, щоб сприяти повному розвитку людини й досягненню загального блага: це діалог з державами, діалог із суспільством, який включає діалог з культурами й науками, та діалог з іншими віруючими, які не належать до Католицької Церкви» (EG 238). Нова евангелізація вимагає, щоб богослов'я розвивалося, беручи під увагу ті течії в науці та культурі, що намагаються перебороти негативні прояви сучасної культури.

Мабуть, чи не найцікавіші міркування, що вийшли з небогословського середовища сучасної Європи, подали філософи на кшталт Жака Дерріди⁵, Еммануеля Левінаса⁶, Річарда Керні⁷ та Жана-Люка Нансі⁸. Хоч їхні думки демонструють певні розбіжності, але вони всі зосереджуються довкола спільної проблеми: як розв'язати дилеми сучасної європейської культури? Вони переймаються проблемністю ідеалу самостійного індивідуума, котрий не потребує жодного авторитету, а тому є втіленням ідеалу релятивізму; намагаються сформулювати етику гостинності; поборюють атомістичні тенденції суспільства поняттями людської громади, в якій людина найбільше проявляє себе як людина: «Нема особи без іншої особи»⁹. Жак Дерріда, котрого більшість вважає невіруючим, глибоко застановляється над питанням: як можна говорити про релігію у світі, що не визнає існування Бога? Чи ж його думка про молитву не представляє глибоку богословську правду? Він пише: «Коли я молюся, я думаю про негативне богослов'я, про безіменного, про те, що я можу себе цілком обманути

---

⁵ Див.: Jacques Derrida. *Adieu to Emmanuel Levinas, The Gift of Death*. Chicago 1995; *Religion / ред. Jacques Derrida, Gianni Vattimo. Stanford 1998. Також: John D. Caputo. The Prayers and Tears of Jacques Derrida: Religion Without Religion. Bloomington 1997; Derrida and Religion: Other Testaments / ред. Yvonne Sherwood, Kevin Hart. New York 2005.*

⁶ Див.: Emmanuel Levinas. *Alterity and Transcendence*. New York 1999; його ж. *Humanism of the Other*. Urbana and Chicago 2006.

⁷ Див.: Richard Kearney. *The God Who May Be: A Hermeneutics of Religion*. Bloomington 2001; *On Paul Ricoeur: The Owl of Minerva*. London 2004.

⁸ Див.: Jean-Luc Nancy. *Adoration: The Deconstruction of Christianity II*. New York 2013; його ж. *Dis-Enclosure: The Deconstruction of Christianity*. New York 2008; його ж. *The Inoperative Community*. Minneapolis 1992.

⁹ Jean-Luc Nancy. *Inoperative Community*, с. 28.

у своїй вірі»¹⁰. Необхідно зрозуміти, що в цьому секулярному світі є багато голосів, навіть і нібито невіруючих, з якими ми можемо вступити в діалог, – звісно, якщо ми налаштовані віднайти з ними спільну мову.

«Свого не цурайтесь»

Тепер потрібно розглянути питання: чи посідає богослов'я УГКЦ якусь харизму, корисну для діалогу із сучасним світом? Без сумніву, так! Автентичний і вагомий внесок ми зробимо саме тоді, коли будемо спроможні й охочі застановитися над досвідом маргіналізації, що його наш народ і Церква переживали й далі переживають. Це також досвід жорстокого пригноблення, який Україна пережила під час Голодомору. Цей досвід є немовби посвідчення, що дає нам право в сучасному світі авторитетно вести діалог з тими, хто шукає справедливості і бореться за правду. Наш голос необхідно супроводжувати глибоким богословським мисленням, висловлюючи свої міркування мовою, зрозумілою для нашого середовища, в якому ми, віруючі, є меншістю.

Отож як нам переосмислити досвід історичного пригноблення, якого зазнав український народ? Як нам у світлі віри зрозуміти значення Голодомору? Очевидно, кожне питання вимагає солідного опрацювання, але видається, що ми можемо бодай натякнути на певні аспекти відповіді. Пригноблення, простіше кажучи, можна пояснювати дихотомією категорій «сильний» і «слабкий». Це рівень пересічного дискурсу, котрий провадить до висновку (він часто справджується), що слабкий хоче здобути силу, щоби помститися тому, від кого зазнав гноблення й утиску¹¹. Але коли розуміти богослов'я як інтелектуальну й систематичну науку, то недостатньо вдовольнитися лише цим простим висновком. І все ж, чому добра людина мусить страждати? Чому злу дається право й сила для гноблення? Як вийти із зачарованого кола дихотомії «сильний – слабкий»?

У центрі нашої віри лежить велике заперечення легкого, дихотомного способу мислення: смерть Спасителя суперечить логіці цього світу. Сильний (Бог) стає слабким (людиною), щоб засвідчити силу любови (жертвування). Досвід, що його пережив наш народ, мав би стати для нього джерелом проникливого розуміння Бога, який демонструє нам необхідність (і силу) *кенозису* (самопониження в любові)¹². Божественне об'явлення *кенозису* має

¹⁰ *Derrida and Religion*, с. 28.

¹¹ Про феномен, коли пригноблений обирає позицію переслідувача і сам стає переслідувачем, говорить Паулу Фрейре. Див.: Paulo Freire. *Pedagogy of the Oppressed*. New York 1998.

¹² Пропоную читачеві свою книжку у співавторстві з Марією Трухан-Татарин: Myroslaw Tataryn, Maria Truchan-Tataryn. *Discovering Trinity in Disability: A Theology for Embracing Difference*. Toronto 2013.

спонукати нас не схилитись перед земними ідолами, а з готовністю боронити Правду доступними для розуміння людей способами. Тому Святіший Отець говорить про цінність різноманітності голошення Євангелія: «Якщо різні лінії філософської, богословської і пасторальної думки під впливом Святого Духа гармонізувати в повазі й у любові, то вони можуть сприяти зростанню Церкви, оскільки допомагають краще пояснити величезний скарб Слова» (EG 40). Отже, зрозумівши значення цього упокорення – самопониження, ми відкриваємо факт, що наші слова не в стані вповні й однозначно окреслити Бога, що ним є Пресвята Трійця. Всупереч класичному грецькому світогляду, що вивищував однину-*монос*, буття самого Бога – це множина (Трійця). Тож прагнучи різноманітності в наших намаганнях говорити про Того, кого ми не в силі вповні зрозуміти чи окреслити, ми повинні прийняти обмеженість нашої мови про Бога Але цю обмеженість ми не повинні трактувати в негативному світлі, бо ж у слабкості ми віднаходимо силу (2 Кор 12:9). Вона радше визволяє нас у прагненні говорити про Бога і богослов'я з тими, хто ще не пізнав Бога, або думає, що знає «про Нього», а насправді Його не знає, тому що ми не були здатні належно Його представити. Ми, богослови, можемо і повинні говорити цьому світові про Бога, але мовою цього світу, а не нашою внутрішньою богословською мовою!¹³

Ми перебуваємо на порозі нового визволення, нової евангелізації. Тому наше богослов'я має промовляти мовою солідарності з пригнобленими (EG 188)¹⁴, покривдженими, забутими цього світу, адже ми також були такими і далі це відчуваємо у щоденному досвіді! Богослов'я мусить дати нашому народові – віруючим, рівно ж як і невіруючим – зрозуміти, що наша історична недоля не дає нам права продукувати гасла помсти або ксенофобії, а радше вимагає рухатися в напрямі до будови суспільства взаємної пошани й справедливості. Наше богослов'я, глибоко проникнуте правдою про Троїчного Бога, має боротися проти всіх виявів суспільного нормування, яке нібито закликає до якогось ідеалу людини, але насправді нехтує цінностями тих, кого суспільство охарактеризувало як «інакших»: неповносправних¹⁵, людей з особливими потребами, вадами, психічно хворих, карликів і т. д. Наше богослов'я має бути благовістю для численних заробітчан та їхніх

¹³ Цікавим прикладом того, як можна говорити мовою світу, але з глибоким богословським духом, є документи Ініціативної групи «Першого грудня», зокрема їхня «Хартія вільної людини» (<http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>). Сьогодні перед сучасними богословами стоїть велике завдання увійти в богословський діалог із Євромайданом. Див. коментар Ярослава Грицака (<http://life.pravda.com.ua/person/2013/12/30/147591/>).

¹⁴ Див.: Paulo Freire. *Pedagogy of the Oppressed*, с. 35.

¹⁵ *Пастирське Слово Блаженнішого Святослава про дар осіб з розумовою неповносправністю*. (12.11.2013) // Комісія у справах душпастирства охорони здоров'я (www.zdorovia.ugcc.ua)

родин, бо ж наша віра – це терниста дорога хреста і вигнання, але водночас Воскресіння й Землі Обітованої!

Будьмо свідомі, що богослов'я, яке служить новій евангелізації, буде багатом видаватися чужим, а декому, можливо, виглядатиме, як світська програма суспільної реформи. Але папа Франциск нас попереджає: «Справжня віра – яка ніколи не шукає зручностей і не зосереджується на собі – завжди зумовлює глибоке бажання змінити світ, передати цінності, залишити після себе на цій землі щось добре» (EG 183). Шлях евангелізації як завдання оформити богослов'я для нашої доби нелегкий, а для декого може звучати як зрада раніше обраному шляху. Але звернімося знову до слів Святішого Отця: «Якщо хтось почувається ображеним моїми словами, то можу лише сказати, що говорю їх з любов'ю і виходячи з найкращих міркувань, далекий від будь-якого особистого інтересу чи політичної ідеології. ... Єдине, чого я хочу, – це допомогти тим, які живуть у неволі індивідуалістичної, байдужої та егоїстичної ментальності, звільнитися від цих нікчемних кайданів і досягти людянішого, шляхетнішого й пліднішого способу життя і думання, який дав би їм змогу достойно прожити життя на цій землі» (EG 208). Нова евангелізація – це заклик для створення в УГКЦ богослов'я солідарності. Адже наша історія – це історія Божої солідарності з нашим народом. Тепер настав час творити богослов'я, що віддзеркалює нашу солідарність із маргіналізованими нашого світу.

Myroslaw Tataryn

A THEOLOGY 'FROM THE MARGINS': SERVING A MISSION CHURCH

The Ukrainian Greek Catholic Church is in a unique position to develop a theology from the margins which would reflect the requirements of a 'new evangelization'. Recognizing the lessons of its own historical persecution and current minority status in Ukraine and globally, the Church's theologians can enter into a profound dialogue with the world by embracing the Church's position of 'weakness' as its strength. In so doing, its theology from the margins can dialogue with those voices of contemporary philosophy who perhaps speak as if the faith were dead, yet yearn for value and meaning. Such a contemporary theology would emphasize solidarity with those who are at the margins: the poor, those marked by disability, the denigrated, and the oppressed.

Keywords: new evangelization, marginalization, solidarity, postmodernism.